

ЖАЛАЛОВА С.Ы.

Тилдердин жана маданияттын Кыргыз институту

ЖАЛАЛОВА С.Ы.

Кыргызский институт языков и культуры

ZHALALOVA S.Y.

Kyrgyz institute of language and culture

**КЫРГЫЗ ФОЛЬКЛОРИСТИКАСЫНДА МИФТЕРДИН ОБРАЗЫНЫН
АССОЦИАЦИЯЛАНЫШЫ ЖАНА АДАМЗАТТЫН ТАБИЯТ МЕНЕН ГАРМОНИЯЛУУ
ЖАШООСУНУНУН ЗАРЫЛДЫГЫ**

**ЖИЗНЬ В ГАРМОНИИ С ПРИРОДОЮ КЫРГЫЗОВ И АНГЛИЧАН ЧЕРЕЗ ПРОЗУ И
ПОЗИИ**

**LIFE IN HARMONY WITH NATURE AMONG THE KYRGIZ AND THE BRITISH
THROUGH PROSE AND POETRY**

Аннотация: Кыргыз фольклористикасында мифтердин образынын ассоциацияланышы айрыкча “Манас” эпосунда кыргыз элинин улуттук мифологиясынын келип чыгыш эволюциясын, мифтик көз-караштын калыптанышы, адамзаттын дүйнө таанымы, кыргыз элинин социалдык мүнөзүнө таандык жаратылышты, айбанаттарды кастарлап, табият менен гармониялуу жашай билүүсү, мифологиянын учурдагы илимде, медицинада колдонушу, эпикалык чыгармалардагы мифтик көз-караштардын чагылдырылышы бул макалада кеңири форматта кароого алынган. Мифтик түшүнүктө аркы дүйнөнүн, жер астын элестүү чагылдырылышы, бул тууралуу илимий гипотезалар теманын негиги өзөгүн түзөт. Тотемдик мифологияны жаратып, илимде жана эпикалык чыгармаларда алардын образдарын элестүү жаратканы тууралуу кенен баяндалат. Тотемдик мифологиянын Ономастика илими менен байланыштырып, социалдык турмушта колдонушканын камтылды. Ошону менен бирге, учурдагы мифологиялык аспектиде жаралган пикирлерди камтыйт.

Аннотация: Эволюция кыргызской национальной мифологии в эпоху «Манаса», формирование мифических взглядов, мировоззрения человечества, социальной природы кыргызского народа, уважения к природе и животным, умение жить в гармонии, использование мифа. в современной науке и медицине. Отражение мифических идей в эпических произведениях, воображаемое представление загробного мира и потустороннего мира в мифической концепции составляет ядро этой научной основы. Подробно описано создание тотемной мифологии и воображаемое создание их образов в научных и эпических произведениях. Связывает тотемную мифологию с наукой об ономастике и использует ее в общественной жизни.

Annotation: Evolution of Kyrgyz national mythology in the era of "Manas", the formation of mythical views, worldview of mankind, the social nature of the Kyrgyz people, respect for nature and animals, the ability to live in harmony, the use of myth. in modern science and medicine. Reflection of mythical ideas in epic works, an imaginary representation of the afterlife and the other world in the mythical concept constitutes the core of this scientific basis. The creation of totem mythology and the imaginary creation of their images in scientific and epic works are described in detail. Connects totemic mythology with the science of onomastics and uses it in public life.

Негизги сөздөр: Асман, Күн, Ай, жаратылыш, чагылган, гармония, жолборс, ажыдаар, карачаар жылаан, аркы дүйнө, түш, мифтик түшүнүктө түш жоруу, аян алуу, жомок, сокралдуу, алгачкы дүйнө тааным, мифтердин пайда болуу эволюциясы, Ойсул-Ата, Камбар-Ата, Зеңги-Баба, Чолпон-Ата, Чычаң-Ата. Азрейил, Жебрейил, бейиш, тозок, ономастика, руханий дегредация, тотем.

Ключевые слова: Небо, Солнце, Луна, природа, молния, гарион, тигр, дракон, черная гремучая змея, потусторонний мир, сон, сонник в мифическом смысле, Откровение, сказка, сакральное, первобытное мировоззрение, эволюция мифов, Ойсул-Ата, Камбар-Ата, Зеңги-баба, Чолпон-Ата, Чичан-Ата, Азрейил, жебрейил, рай, ад, ономастика, духовная деградация, тотем.

Keywords: Sky, Sun, Moon, nature, lightning, Garion, tiger, dragon, black rattlesnake, other world, dream, dream book in the mythical sense, Revelation, fairy tale, sacred, primitive worldview, evolution of myths, Oisul-Ata, Kambar-Ata, Zengi-baba, Cholpon-Ata, Chichan-Ata, Azreil, Gabriel, heaven, hell, onomastics, spiritual degradation, totem.

Кыргыз фольклористикасында мифтердин образынын ассоциацияланышы “Манас” эпосунда кыргыз мифологиясынын чагылдырылышы, ар бир жаныбардын касиет күчүнө табынуу менен турмушуна сиңиришин кенен байкоого болот. Жаныбарлардын андай сыйкырдуу күчүн бир эле кыргыз эли эмес, англия эли, байыркы гректерде индустарда жана түрктөрдө да учураганы, алардын эпикалык чыгармаларында маалымдалат.

Баарынан сөз улук, адагенде алп сөз жаралган деп айтылат. Ошол гипотезаны фольклор илиминде төмөндөгүдөй ырааттуулукта берилет:

Улуу сөз үчкө бөлүнөт: Эпикалык чыгармалар, лирикалык чыгармалар, дидактикалык чыгармалар болуп. Ушул биринчи болуп жаралган “Манас” эпосу кыргыз улуттук мифологиясын илимде аныктап, гипотезалык аспектиде негиз салгандыгын биз учкай сөз кылабыз.

“Миф” этимологиясы-байыркы грек тилинен которгондо речь, слова, сказания деген маанини билдирет. Кыргыз улуттук мифологиясы илимде өтө чоң орунду ээлеген илимдердин бири. Улуу сөз жаралганда эле кыргыз эли мифти дүйнөдөгү байыркы эл катары жараткан. Мифология илиминде зарыл элементтердин баарын кыргыз элинин улуттук мифологиясынан табууга болот. Ошондуктан, дүйнөгө белгилүү “Манас” эпикалык чыгармасын же болбосо эпопеясын жараткан. Ал эпикалык чыгарма, улуу эпик айтуучу Саякбай Каралаевдин варианты боюнча 500553 сапты түзөт. Бул дүйнөдөгү эпикалык чыгармалардын беш алтоону бириктиргенде да жетпейт.

Сөз өнөрү же болбосо оратордук искусство байыркы гректерде анан биздин кыргыздарда жаралып, эпик айтуучулар да дүйнөдөгү эки элде гана айтылган. [1.28.]

Эң алгачкы адамзат обшиналык коомдо жашап жатканда аларга көп нерсе түшүнүксүз болгон. Айрыкча, эмнеге күн күркүрөгөнү эмнеге чагылган чартылдаганы, жамгыр, мөндүр, кардын жааганы мына ушул кубулуштардын баары табышмактуу сырдуу дүйнө болгон. Айрыкча чагылган чартылдап, асман жаркыраганда, катуу чыккан күлдүрөктөн, жаркылдактан алар: “...бизди кудай төбөдөн жазалап жатат”-деген коркуу сезим болуп, барган сайын ушул сезимдер ишенимге айланып, андан соң эң алгачкы мифтик ойлоп табуулар, мифтик көз караштар калыптана баштайт. Албетте, мындай түшүнүктү мифтик жаратмандыкты планетадагы эң байыркы отурукташкан континеттеги адамзаттын топтору пайда кыла баштайт. Ошондуктан, Гректердин мифтик көз карашы дүйнөгө белгилүү болгондой, башка улуттарда дагы мифтик жаратмандыктар негизделип, алар ошол эле элдин дүйнө таанымын түзүп, ошол эле элдин алгачкы фольклордук чыгармаларына негиз салып, чыйырын баштаган. Эгерде мифтик көз караштар калыптанбаганда, ал элден андан ары фольклордук чыгармалар, эпикалык чыгармалар жаралмак эмес.

Дүйнөдө эпикалык чыгармаларды жараткан улуттар аларда адегенде мифтик көз караштар пайда болгон гипотеза айдан ачык азыркы илимдеги далилдүү нерсе. Бул тууралуу дүйнө элиндеги илимде талаш маселе жок. [2.38.]

Кыргыз элинин эпикалык “Манас” эпосунда мифтик түшүнүктөр, эпизоддор, көз караштар кеңири орун алганын “Манас” эпосун изилдөөчүлөрү танбайт. Оюбузду далилдөө максатында мисал келтире кетели: Манастын колдоочусу ажыдаар жылаан болгон. Бул мифтик көз карашта ар бир белгилүү тарыхый инсандардын мифтик колдоочусу болот. Ал дайыма Эр Манасты колдоп, кырсыктарда сактап, ошол инсандын экинчи жаны катары күн- түнү жанында болот. Бул чыгарма эрте орто кылымда жаралган. Ал эми XX кылымдын залкар инсаны белгилүү Алай ханышасынын колдоочусу жолборс болгон. Ал өзүнүн колдоочусун биринчи ирет Кара-Кулжадан биринчи турмушу болбой калып, Тар дарыясын кечип өтүп баратканда жолборсу жонун тосуп, сууга агызбай жээке чыгарган.[3.32.] Ошондон кийин Курманжан датканы өлөөр өлгүчөктү ошол колдоочу жолборсу жанында коштоп жүрдү. [3.33.] Бул тууралуу көркөм фильмде да жолборсту чагылдырганы аныктап турат. Демек, элибизде тотемдик, (жаныбарларды пир тутуу) мифологиянын ишеними даде болсо уланып келе жатат.

Кыргыз элинин социалдык турмушундагы байыртан бери экономикасы, жашоо турмушундагы негизги кирешеси малга өтө тыгыз байланышкан. Мал жандуу болгондуктан алар өз жашоосун мал-жанына аздек мамиле кылуу менен алардын колдоочу пирлерине сыйынып, ар бир жандыкты күтүп, асырай билген. Сиздерге далилдүү факты менен ошол жандыктардын мифтик пирлерин айта кетели:

1. Төө-Ойсул Ата;
2. Жылкы-Камбар Ата;
3. Уй-Зеңги Баба,
4. Кой-Чолпон Ата

1. Эчки-Чычаң Ата[6.12.]

2.

-деп аташып, ушул кезге чейин ал мифтик аталыштар айтылып келе жатат. “Малды урба, малды шыпыргы менен айдаба”- деген түшүнүктөр да ушул күндө турмушта айтылып, тыйюу салынып келе жатат. Бул деген кыргыз элинин накта улуттук мифологиясындагы тотемдик түшүнүктөр. Андан сырткары Түш көрүүдө аларды абстрактуу мүнөздөөдө же чечмелөөдө (түштү жорууда) жылан- кенч, уй-сыркоо, жылкы-иштин илгерилеп жүрүшү, тоо-золобонун көтөрүлүшү, ит-илээшкен мээнет деген түшүнүк менен жоруганы ушул кезге чейин эл ичинде айтылып келет. Тилекке каршы азыркы жаш муундарга ушул тотемдик түшүнүктөрдүн чечмелениши толугу менен өтөбү?-деген санаркоо түйшөлтөт. Мындай абалда, биз өткөөл көпүрөлүк милдетти аткаруубуз шарт. Ошон үчүн элибиздеги байыртан жыйнаган табият таануу жана табият менен гармониялуу жашоо милдетин үйрөтүүчү илимдин концепциясын били берүүдө үйрөтүп туруубуз башкы милдет

Колдонулган адабияттар:

1. Бакчиев Т. “Манасчылар” Бишкек. 2012.
2. Манас энциклопедия. 1-том. Кыргыз энциклопедиясынын баашкы редакциясы. Бишкек.1995.
3. Муратова С. “Алай ханышасы” Бийиктик”. 2016-ж.
4. Мирча Элидзе Шаманизм: Архаические техники экстаза. Пер.с англ.-К.: ”София, 2000.
5. Рерих Н. К. “О вечном” –М.: Политиздат, 1991.
6. Сапарбаев З. Кыргыз мифологиясы. Мектеп. 1980.
7. Сапарбаев З. Эпикалык чыгармалар, легендалар. Мектеп 1975.